

Корчевська Л. О.

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту та маркетингу
Херсонського національного технічного університету (м. Херсон); Україна,
e-mail: lilkor@mail.ru*

Кокорева О. В.

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту та маркетингу
Херсонського національного технічного університету (м. Херсон); Україна,
e-mail: kokoreva84@mail.ru*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИНЕРГЕТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Статтю присвячено вирішенню теоретичної проблеми формування та розвитку основ синергетичного управління економічної безпеки підприємства. Розглянуто економічну безпеку підприємства як складну динамічну систему, в якій спостерігається синергізм. Уточнено термінологічний апарат стосовно категорій «синергія», «синергетика», «самоорганізація/самодезорганізація» та «синергетичний ефект». Доведено, що синергетика намагається об'єктивно описати процеси самоорганізації і самодезорганізації без концентрації уваги на збереженні системи. А збереження системи є важливим завданням безпекознавства, яка намагається застосувати синергетичну методологію. Визначено, що досягнення метамети економічної безпеки підприємства – підтримання динамічної рівноваги, потребує синергетичного управління, тобто ампліфікації процесів самоорганізації і послаблення процесів самодезорганізації.

Ключові слова: Синергетичне управління, економічна безпека підприємства, самоорганізація, самодезорганізація, закон синергії, синергетика, синергізм, позитивний та негативний синергетичні ефекти, динамічна рівновага.

Формул: 1; рис.: 1; табл.: 0; бібл.: 24

Korchevska L. O.

*PhD, Associate Professor, Department of Management and Marketing,
Kherson national technical university, Kherson; Ukraine, e-mail: lilkor@mail.ru*

Kokoreva O. V.

*PhD, Associate Professor, Department of Management and Marketing,
Kherson national technical university, Kherson; Ukraine, e-mail:
kokoreva84@mail.ru*

THEORETICAL ASPECTS OF SYNERGETIC MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

Abstract. The article deals with the concept resolving of the theoretical problems of formation and development of principles of synergetic management of economic security of enterprise. Economic security of enterprise as a complex dynamic system in which there is synergism has been considered. Category «synergy», «synergetics», «self-organization / self-disorganization» and «synergistic effects» have been clarified. Synergetics tries to objectively describe the processes of self-organization and self-disorganization without focusing on saving the system has been proved. But the saving of the system is an important task of science about security, which tries to apply the synergetic methodology. Meta-goal of economic security of the enterprise is to maintain the dynamic equilibrium, which requires synergetic management. In other words, the

amplification of the self-organization processes and weakening self-disorganization processes have been required.

Key words: Synergetic management, economic security of enterprise, self-organization, self-disorganization, law of synergy, synergetics, synergism, positive and negative synergistic effects, the dynamic equilibrium.

JEL Classification: M 29, H 80.

Formulas: 1; fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 24

Корчевская Л. А.

*к.э.н., доцент кафедры менеджмента и маркетинга
Херсонского национального технического университета (г. Херсон), Украина,
e-mail: lilkor@mail.ru*

Кокорева О. В.

*к.э.н., доцент кафедры менеджмента и маркетинга
Херсонского национального технического университета (г. Херсон), Украина,
e-mail: kokoreva84@mail.ru*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Статья посвящена решению теоретической проблемы формирования и развития основ синергетического управления экономической безопасностью предприятия. Экономическая безопасность предприятия рассмотрена как сложная динамическая система, в которой наблюдается синергизм. Уточнен терминологический аппарат относительно категорий «синергия», «синергетика», «самоорганизация / самодезорганизации» и «синергетический эффект». Доказано, что синергетика пытается объективно описать процессы самоорганизации и самодезорганизации без концентрации внимания на сохранении системы. А сохранение системы является важной задачей науки о безопасности, которая пытается применить синергетическую методологию. Определено, что достижение метацили экономической безопасности предприятия – поддержание динамического равновесия, требует синергетического управления, то есть амплификации процессов самоорганизации и ослабление процессов самодезорганизации.

Ключевые слова. Синергетическое управление, экономическая безопасность предприятия, самоорганизация, самодезорганизация, закон синергии, синергетика, синергизм, положительный и отрицательный синергетические эффекты, динамическое равновесие.

Формул: 1; рис.: 1; табл.: 0; библи.: 24

Вступ. Не так давно безпекознавча парадигма почала розглядатися в менеджменті і вже отримала поширення як на макро-, так і на мікрорівні – рівні окремої організації. Рано чи пізно кожний дослідник, який вивчає поведінку складної системи (будь-то підприємство, його система управління чи економічна безпека) усвідомлює, що вони є відкритими системами, які здатні до саморегулювання та самоорганізації. Адже виникає нагальна необхідність у розробці синергетичного підходу до управління економічною безпекою підприємства, який би збагачував та доповнював традиційні підходи.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Гострота окреслених питань визначає підвищену зацікавленість авторитетних науковців до вивчення теорії синергетики та самоорганізації. Основні їх положення визначені у зарубіжних і

вітчизняних працях таких науковців, як: Т.А. Акімової, І. Ансоффа, А.А. Богданова, У.Р. Ешбі, О.М. Князева, Н.М. Кобзевої, А.А. Колесникова, С.П. Курдюмова, Дж. К. Лафта, Г.С. Ліхоносової, Л.Г. Мельника, Е. Морена, Д.В. Олянич, І. Пригожина, Е.А. Смирнова, І. Стенгерса, А. Чаленко, Г. Хакена.

Потужну методологічну платформу для вивчення питань економічної безпеки підприємства вибудували такі провідні науковці, як: Г.В. Козаченко, В.А. Ліпкан, О.М. Ляшенко, Г.А. Пастернак-Таранущенко, В.І. Ярочкін.

Філософські аспекти осмислення проблеми синергетичного підходу до дослідження безпеки знайшли місце у працях А.Д. Урсула. Системно-синергетичний погляд на управління саме економічною безпекою підприємства запропонувала Т.Б. Хлевицька.

Метою статті є розробка теоретичних аспектів синергетичного управління економічною безпекою підприємства.

Результати дослідження. Так як об'єктом дослідження є підприємство та процеси синергетичного управління його економічною безпекою, то доцільно розглянути закони теорії організації, які тісно пов'язані з концепціями системності та самоорганізації.

Загальну теорію систем розвинув Людвіг Берталанфі, який детермінував систему як сукупність елементів, що знаходяться в певних відносинах один з одним та з середовищем [1]. Існує багато дефініцій системи, серед яких за визначенням ISO 9000:2000 система представляє собою сукупність взаємозв'язаних і взаємодіючих елементів. Е.Г. Вінограй досліджуючи загальну теорію організації, синтезує багато понять в загальний смисловий конструкт і постулює: система – це об'єкт, що вирішує актуальні протиріччя в заданих умовах середовища за рахунок функціональної орієнтованості своєї динаміки і конструкції, що формується організаційними процесами [2, с. 37].

Економічну безпеку підприємства (ЕБП) слід розглядати як відкриту динамічну систему зі складними інституційними формами і відносинами між ними, для якої характерний нелінійний характер розвитку. Вона складається з безлічі елементів, що об'єднані в єдину структуру за допомогою їх властивостей і відносин між ними, і які функціонують в певному середовищі.

$$\text{ЕБП} = \{\text{Елементи; Структура; Властивості; Відносини; Середовище}\} \quad (1)$$

Особливістю економічної безпеки підприємства як складної динамічної системи є те, що її властивості не визначаються простою сумою властивостей окремих елементів, а є деякою нелінійною функцією від них, яка характеризує явище синергізму.

Стратегічний успіх підприємства буде залежити від механізмів, які викликають синергетичні ефекти; від уміння налагодження когерентних або узгоджених відносин, що приводять до кооперативних процесів.

Економічна безпека підприємства є складною системою, якій властиві системні принципи: відкритість, нелінійність, дисипативність, атрактивність, біфуркаційність, фрактальність, емерджентність і саморегульованість. В ній можуть проходити процеси самоорганізації із наступними характеристиками

(відповідно до наукового змісту синергетики), що описані гуру з цього питання Г. Хакеном, а саме:

1) інтенсивний обмін енергією, інформацією або іншими ресурсами системи з навколишнім оточенням, причому абсолютно хаотично;

2) поведінка системи характеризується спонтанністю та описується декількома величинами – параметром порядку і керуючими параметрами (зникає інформаційне перевантаження системи);

3) наявність критичного значення керуючого параметру (пов'язаного з надходженням енергії, інформації, знань або інших ресурсів), при якому система здатна втратити рівновагу (гомеостаз); кількісне нагромадження певних деформацій життєво важливих параметрів призводить до якісних змін;

4) новий стан обумовлено гармонійною (когерентною¹) поведінкою елементів системи;

5) новий стан існує тільки при безперервному невинному потоці енергії, інформації, знань або інших ресурсів (за наявності внутрішніх і зовнішніх джерел коливань (флуктацій) системи). Підвищення інтенсивності обміну призводить до критичних переходів системи, в результаті чого її структура ускладнюється до виникнення турбулентного хаосу.

На сучасному етапі виділяють основні закони теорії організації (рис. 1):

1 рівень	Закон розвитку	Закон синергії	Закон самозбереження	Закон найменших
2 рівень	Закон єдності аналізу і синтезу	Закон інформованості і впорядкованості		Закон композиції і пропорційності

Рис. 1. Основні закони теорії організації за рівнями*

*) складено на основі [3].

Знання, розуміння та вміле використання законів теорії організації трансформуються у фактор безсумнівної конкурентної переваги, що сприяє успіху підприємства.

Враховуючи предмет дослідження, розглянемо детальніше саме закон синергії. Він полягає у тому, що сума властивостей організованого цілого перевищує «арифметичну» суму властивостей, наявних у кожного окремого елемента, що входить до складу цілого. При цьому під властивістю елемента розуміється його склад параметрів, їх взаємозалежність, зміна в часі [3].

У наукових статтях, навчальній літературі, словниках, інтернет-ресурсах зможна знайти безліч визначень поняття «синергія». Її зміст передав ще А.А. Богданов у своїй книзі «Загальна організаційна наука. Тектологія» (1912 р.) [4],

¹ Когерентность - (от лат. cohaerentio – связь, сцепление) – согласованное протекание в пространстве и во времени нескольких колебательных или волновых процессов, при котором разность их фаз остается постоянной.

повторивши висловлену Аристотелем характеристику: «Ціле більше простої суми своїх частин». Хоча термін «синергія» був запропонований пізніше.

Категорія «синергія» була введена американським математиком та економістом І. Ансоффом. Первісно він застосовував цей термін для оцінки взаємозв'язків видів діяльності всередині фірми, але у подальших дослідженнях найбільший розвиток отримали питання обґрунтування групових структур в організації компанії. Він трактував синергізм як явище, коли доходи від спільного використання ресурсів перевищують суму доходів від використання цих же ресурсів окремо [5, с. 127].

Синергія – результат (ефект), що отримується в процесі кооперації, координації, узгодженої взаємодії елементів системи [6]. Елементами можуть бути фактори, ресурси, бізнес-процеси, стейкхолдери тощо.

Синергія – будь-яка складна динамічна система прагне отримати максимальний ефект за рахунок своєї цілісності; прагне максимально використовувати можливості кооперування для досягнення ефектів [7, с. 179].

Синергія – для будь-якої системи (технічної, біологічної або соціальної) існує такий набір ресурсів, при якому її потенціал завжди буде або істотно більше простої суми потенціалів, що входять до неї, тобто ресурсів (технологій, персоналу, комп'ютерів і т.д.) або істотно менше [8, с. 103].

Синергія – сума властивостей організованого цілого не дорівнює арифметичній сумі властивостей кожного з його елементів окремо; або сума властивостей організаційного цілого перевищує арифметичну суму властивостей кожного з його елементів окремо [9, с. 171].

На думку російського дослідника Чаленко А., «система» і «синергія» є несумісними категоріями. Синергія – властивість виникає в результаті взаємодії кінцевого набору елементів системи. Взаємодія елементів системи покривається відомим поняттям процес. Звідси отримуємо, що синергія не може відноситися до кінцевого набору елементів, але може характеризувати процеси в системі або представляти самостійний процес [10].

Для більш глибокого розуміння розглянемо дефініцію «синергізм».

Синергізм (від грец. Synergos – разом діючий, співпраця, сприяння) – це спільні, сумісні, взаємозалежні дії двох або декількох сил, агентів, факторів в якомусь одному напрямку [11]. Синергізм (синергія) – стратегічні переваги, які виникають при з'єднанні двох або більшого числа підприємств в одних руках [12]. Синергізм – явище, коли сумарний ефект впливу двох або більше факторів перевищує суму впливу окремих факторів [13, с.110]. Розумовський О.С. під синергізмом розумів об'єктивне співробітництво, співдію, сполучення, кооперацію об'єктів різного роду, становлення суспільств, мереж різного характеру, систем тощо [14].

Джерела появи «організаційного ефекту» досліджує науковий напрям, який отримав назву синергетики. Цей термін був введений Г. Хакеном у 1977 р. в книзі «Синергетика» [15] для підкреслення ролі колективістських, кооперативних ефектів в процесах самоорганізації.

У Вікіпедії зазначається, що синергетика (від грец. συν – приставка зі значенням сумісності і ἔργον «діяльність»), або теорія складних систем –

міждисциплінарний напрямок науки, що вивчає загальні закономірності явищ і процесів в складних нерівноважних системах (фізичних, хімічних, біологічних, екологічних, соціальних та інших) на основі властивих їм принципів самоорганізації. Синергетика є міждисциплінарним підходом, оскільки принципи, що керують процесами самоорганізації, представляються одними і тими ж безвідносно природи систем, і для їх опису повинен бути придатний загальний математичний апарат [16].

Українська вчена Г.З. Шевцова влучно зазначає, що синергетика (від «спільний», «узгоджено діючий» – *грец.*) формує нову матрицю бачення систем різної природи як складноорганізованих об'єктів і розглядає рушійні сили, механізми і закономірності еволюційних процесів. Її основу становить явище самоорганізації, яке полягає у формуванні впорядкованих макроскопічних структур шляхом колективної взаємодії мікроскопічних елементів за відсутності впорядковуючого впливу ззовні. При цьому синергетична картина світу являє собою складну ієрархію різнопорядкових відкритих, нерівноважних систем, що самоорганізуються, знаходяться на різних стадіях взаємопереходів порядку і хаосу та підкоряються універсальним законам еволюції [17, с. 202].

Термін «самоорганізація» вперше використав У.Р. Ешбі у 1947 р. Він інтерпретував його як процес, у перебігу якого створюється, відтворюється або вдосконалюється організація складної динамічної системи. Процеси самоорганізації можуть мати місце в системах, що мають високий рівень складності та велику кількість елементів, зв'язки між якими мають ймовірнісний характер [18].

Г. Хакен в межах синергетики визначає: самоорганізація – процес упорядкування (просторового, часового або просторово-часового) у відкритій системі, за рахунок узгодженої взаємодії множини елементів, що її складають [15]. Пізніше І.Р. Пригожин запропонував визначати самоорганізацію як процес створення дисипативних організаційних структур, які за рахунок притоку енергії (грошових ресурсів, знань, інформації) та матерії (товарів, ресурсів) можуть зберігатися в часі і просторі [19]. Колектив сучасних українських дослідників О.Д. Шарапов, В.Д. Дербенцев і Д.Є. Семьонов вважають, що самоорганізація – виникнення в соціально-економічних системах певних просторових, часових або функціональних структур без специфічного впливу на систему з боку зовнішнього середовища, виникнення порядку із хаосу [12]. Тим часом, Е.Н. Князева і С.П. Курдюмов підкреслюють, що обговорюваний міждисциплінарний напрямок вивчає також і протилежні процеси – тобто процеси самодезорганізації, переходу від порядку до хаосу [20, с. 239]. І це визначення є більш влучним, ніж уявлення про те, що синергетика вивчає лише процеси самоорганізації, особливо в контексті вирішення проблеми безпеки.

На думку російського вченого А.Д. Урсула, саме наявність двох протилежно спрямованих процесів у видимому (речовому) Всесвіті – негентропійного (самоорганізації) і ентропійного (самодезорганізації) ставлять проблему забезпечення безпеки матеріальних систем як проблему їх самозбереження. Для забезпечення безпеки важливо, щоб зовнішні негативні впливи на систему і процеси самодезорганізації не шкодили б системі, і вона

могла продовжувати своє існування, зберігати свою природу. А для цього необхідно або створювати сприятливе навколишнє середовище, або особливі механізми забезпечення безпеки системи в «недружньому» середовищі [21].

Синергетика намагається об'єктивно описати процеси самоорганізації і самодезорганізації без концентрації уваги на збереженні системи. А збереження системи є важливим завданням безпекознавства, яка намагається застосувати синергетичну методологію. Отже, найкращим способом забезпечення економічної безпеки підприємства є самоорганізація, ускладнення систем, а не збереження досягнутої підприємством складності за допомогою її ізоляції від середовища.

В економічній науковій літературі спостерігається асиметрія інформації та плутанина по відношенню до категорій синергетики, що вимагає уточнення для подальшого дослідження управління економічною безпекою підприємства. Часто терміни «синергія» та «синергізм», «синергія» та «синергетичний ефект» використовуються як синоніми. На думку автора, їх розмежування доцільно подати таким чином: синергія як закон ототожнюється з самою системою, тобто є її іманентною властивістю, синергізм – це явище, що можна спостерігати, а синергетичний ефект – це результат явища, який можна вимірювати у вартісному чи іншому вираженні. Самоорганізація – це процес переходу від дезорганізації (хаосу, ентропії) до організації (порядку, негентропії (ектропії), а самодезорганізація – навпаки. І перший, і другий процеси є формами синергізму.

Фундаментальною основою всього існуючого є розвиток, який впевнено увійшов до найважливіших категорій сучасної економіки. А необхідною умовою розвитку і самозбереження складної системи (будь-то підприємство, його система управління чи економічна безпека) є дотримання принципу динамічної рівноваги. Так, принцип динамічної рівноваги базується на створенні необхідного балансу рівнодіючих сил, порядку та хаосу, організації та дезорганізації, тобто механізмі адаптації до зовнішнього середовища. Процес зміни рівноваги є безупинним, змінюється лише швидкість і знак, а дискретність може лише здаватися (наприклад, їзда на двоколісному велосипеді). Підтримання динамічної рівноваги підприємства потребує синергетичного управління, а саме ампліфікації² процесів самоорганізації і послаблення процесів самодезорганізації, що характерно для систем з целепокладанням.

Діалектичне розуміння розвитку запропонував Гегель [22], який вважав протиріччя джерелом розвитку, коренем всякого руху і життєвості. Хоча пізніше він прийшов до висновку нейтралізації цих протиріч.

У роботі «Загальна організаційна наука. Тектологія» (1912 р.) А.А. Богданов [4] пропонує альтернативну теорію. Він пояснює процеси розвитку на основі принципу рівноваги, що запозичений з природознавства. Основною ідеєю тектології є те, що всі об'єкти природи та суспільства є цілісними утвореннями або системами. Він довів тотожність організації систем різних рівнів – від мікроміру до складних соціотехнічних систем.

---

² Ампліфікація – (лат. Amplificatio – поширення, збільшення) посилення дії параметрів в системі.

Рівноважний стан системи А.А. Богданов розглядає не як раз і назавжди заданий, а як «динамічну» або «рухливу» рівновагу. Вона виступає як постійна взаємодія навколишнього середовища з системою, яка прогресивно розвивається. Це призводить згодом до її нерівноважності і подальшої нестійкості (кризи), черговій структурній перебудові, що створює нову стійкість і новий стан рівноваги на більш високому витку її подальшого розвитку. Характерною рисою його теорії рівноваги є твердження, що в системах одночасно діють дві протилежні тенденції:

1. Підвищення стійкості внаслідок інтеграційних процесів, прагнення до рівноваги;

2. Зниження стійкості, що викликане появою «системних протиріч».

Також А.А. Богданов вважається історично першим засновником загальних законів організації. Він передбачив багато ідей кібернетики, теорії систем, синергетики та інших наук. Він намагався узагальнити універсальні закони, на яких базується методологічний фундамент теорії організації, що в свою чергу, складає основу професійного управління підприємством.

На думку прихильників синергетики, джерелом розвитку є не діалектичне протиріччя, а випадковість, незворотність і нестійкість. Фундаментальним принципом самоорганізації служить виникнення нового порядку й ускладнення систем через флуктуації (випадкові відхилення) станів їх елементів і підсистем. Такі флуктуації зазвичай нейтралізуються у всіх рівноважних системах за рахунок негативних зворотних зв'язків, що забезпечують збереження структури і близького до рівноваги стану системи. Але в більш складних відкритих системах, завдяки притоку енергії ззовні і посилення нерівноважності, відхилення з часом зростають, накопичуються, викликають ефект колективної поведінки елементів і підсистем і, врешті-решт, призводять до «розхитування» колишнього порядку і через відносно короткочасний хаотичний стан системи призводять або до руйнування колишньої структури, або до виникнення нового порядку. Другою причиною розвитку є «тяжіння». При вивченні процесів самоорганізації було зафіксовано ту обставину, що серед можливих гілок еволюції системи далеко не всі є ймовірними, «що природа не індиферентною, що у неї є «потягу» по відношенню до деяких станів», – в зв'язку з цим синергетика називає кінцеві стани цих систем «аттракторами» (лат. *tractio* – тяжіння). Аттрактор визначається як стан, до якого тяжіє система [23].

З точки зору філософії стійкого розвитку головною закономірністю є роздвоєння єдиного на протилежності і динамічна рівновага між ними. Як влучно зазначає російська вчена Л. В. Мантатова «Сталий розвиток має місце там, де протилежності не досягають антагонізму, де має місце самоорганізація системи, «розв'язність» ситуації. Цю діалектику сталого розвитку найбільш адекватно виражає поняття гармонії (в гераклитовській інтерпретації). Гармонія, за Гераклітом, є внутрішній зв'язок, прихована узгодженість, тобто рівновага, що створюється в результаті «сходження» неослабної «розбіжності» протидіючих сил». «Процес розвитку йде – як мінімум – двома протилежними шляхами: мінливості і стійкості, хаосу і порядку, інволюції та еволюції. У цій єдності і взаємопереходів протилежних моментів розвитку поняття сталого розвитку робить акцент на еволюції, узгодженості та спрямованості змін.

Процесу такого розвитку притаманні порядок і безпека, виживання і збереженість структур на протигагу хаосу і катастрофічності. Словом, сталий розвиток – це така творча еволюція системи, при якій ніякі перетворення всередині системи, ніякі зовнішні обурюючі фактори не можуть вивести її зі стану динамічної рівноваги» [24].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки:

1. Розмежування категорій синергетики доцільно подати таким чином: синергія як закон ототожнюється з самою системою, тобто є її іманентною властивістю, синергізм – це явище, що можна спостерігати, а синергетичний ефект – це результат явища, який можна вимірювати у вартісному чи іншому вираженні. Самоорганізація – це процес переходу від дезорганізації (хаосу, ентропії) до організації (порядку, негентропії (ектропії), а самодезорганізація – навпаки. І перший, і другий процеси є формами синергізму.

2. Синергетика намагається об'єктивно описати процеси самоорганізації і самодезорганізації без концентрації уваги на збереженні системи. А збереження системи є важливим завданням безпекознавства, яка намагається застосувати синергетичну методологію. Отже, найкращим способом забезпечення економічної безпеки підприємства є самоорганізація, ускладнення систем, а не збереження досягнутої підприємством складності за допомогою її ізоляції від середовища.

3. Обов'язковою умовою розвитку та життєздатності підприємства є підтримання динамічної рівноваги, що є метаметою системи економічної безпеки підприємства. Метамета в синергетиці називається аттрактором, який в нашому дослідженні, має пряме відношення до забезпечення стабільності безпеки системи, оскільки означає можливий стійкий стан системи, до якого вона прагне.

Література

1. Bertalanffy, L. von. General Systems Theory: Foundation, Development, Applications [Text]. – N.Y., 1968.
2. Винограй, Э. Г. Общая теория организации и системно–организационный подход [Текст] : монография / Э. Г. Винограй. – Томск : Изд–во Томского ун–та, 1989. – 336 с.
3. Study Guide по изучению дисциплины «Теория организации» [Электронный ресурс] / А. В. Мясников. – Московская финансово–промышленная академия, 2007. – Режим доступа: http://www.e-biblio.ru/book/bib/06_management/teoria_organizacii/book.html
4. Богданов, А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука. [Текст] : в 2–х кн. / редкол. : Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др. ; Отд–ние экономики АН СССР; Ин–т экономики АН СССР. – М. : Экономика, 1989. – Кн. 1. (Экономическое наследие). – 304 с.
5. Ансофф, И. Новая корпоративная стратегия [Текст] / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.
6. Кобзева, Н. М. Синергизм процессов организационных изменений [Электронный ресурс] / Н. М. Кобзева // Управление экономическими системами. – 2012. – № 48 (12). – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sinergizm–protsessov–organizatsionnyh–izmeneniy>.
7. Акимова, Т. А. Теория организации [Текст] : учебник / Т. А. Акимова. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2003. – 367 с.
8. Смирнов, Э. А. Теория организации [Текст] : учебное пособие / Э. А. Смирнов – М. : ИНФРА–М, 2003. – 248 с.
9. Лафта, Дж. К. Теория организации [Текст] : учебное пособие / Дж. Лафта – М. : ТК

Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 416 с.

10. Чаленко, А. Гипотеза о синергии в природе и экономике [Электронный ресурс] / А. Чаленко // Капитал страны, 28 мая 2013. – Режим доступа: <http://kapital.rus.ru/articles/article/232268/>.

11. Олянич, Д. В. Закон синергии в организации [Электронный ресурс] / Д. В. Олянич – Режим доступа: http://www.elitarium.ru/zakon_sinerгии_v_organizacii/

12. Центр креативных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inventech.ru/lib/glossary/termstr0023/>.

13. Терминологический словарь по бетону и железобетону [Текст] / ФГУП «НИЦ «Строительство» НИИЖБ им. А. А. Гвоздева. – Москва, 2007. – С. 240.

14. Разумовский, О. С. Органицизм, синергизм и социобиология как предпосылки бихевиористики [Электронный ресурс] / О. С. Разумовский // Научная цифровая библиотека ПОРТАЛУС, 14 февраля 2005. – Режим доступа: http://www.portalus.ru/modules/philosophy/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1108378330&archive=0216&start_from=&ucat=&.

15. Хакен, Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным явлениям [Текст]. – М. : Мир, 1991. – 240 с.

16. Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Синергетика>.

17. Шевцова, Г. З. Синергетичний менеджмент як концепція організованої синергії в управлінні підприємствами [Электронный ресурс] / Г. З. Шевцова // Економіка промисловості. – 2012. – № 1–2. – С. 202–214. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/handle/123456789/41438>.

18. Эшби, У. Р. Принципы самоорганизации [Текст] / У. Р. Эшби // Принципы самоорганизации : сб. материалов симпозиума по самоорганизации в Иллинойском ун-те, США, 8–9 июня 1961 г. ; пер. с англ. – М. : Мир, 1966. – С. 314–343.

19. Пригожин, И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой [Текст] / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986. – 431 с.

20. Князева, Е. Н. Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции [Текст] / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов ; вступ. ст. Г. Г. Малинецкого. – 2-е изд. – М. : КомКнига, 2011. – 272 с.

21. Урсул, А. Д. Синергетический подход к исследованию безопасности [Электронный ресурс] / А. Д. Урсул // NOTABENE. – Режим доступа: http://e-notabene.ru/nb/article_207.html.

22. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс] : в 4 т. / предс. научно-ред. совета В. С. Степин ; Ин-т философии РАН ; Нац. обществ.-науч. фонд . – М. : Мысль, 2010. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/elib/0726.html>.

23. Википедия [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Диалектическое_противоречие.

24. Мантатов, В. В. Философия устойчивого развития [Электронный ресурс] / В. В. Мантатов, Л. В. Мантатова // Глобалистика: международный междисциплинарный энциклопедический словарь. – М. : «Радуга», 2003. – Режим доступа: <http://www.webcitation.org/65R3vA56x>

Стаття надійшла до редакції 20.05.2016

© Корчевська Л. О., Кокорева О. В.

References

1. Bertalanffy, L. von. (1968). *General System Theory: Foundation, Development, Applications*. N.Y.: George Braziller.
2. Vinogray, E. G. (1989). *Obshchaia teoriia organizatsii i sistemno-organizatsionnyu podhod*. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo universiteta.
3. *Study Guide po izucheniiu distsypliny «Teoriia organizatsii»* (2007). Moskva: Moskovskaia finansovo-promyshlennaia akademiia. Available at http://www.e-biblio.ru/book/bib/06_management/teoria_organizacii/book.html
4. Bogdanov, A. A. (1989). *Tektologiiia: (Vseobshchaia organizatsionnaia nauka*.

Moskva: Ekonomika.

5. Ansoff, I. (1999). *Novaia korporativnaia strategii*. Sankt-Peterburg: Piter.
6. Kobzeva, N. M. (2012). Sinergizm protsessov organizatsionnykh izmeneniy. *Upravlenie ekonomicheskimi sistemami*, 48(12). Available at <http://cyberleninka.ru/article/n/sinergizm-protsessov-organizatsionnyh-izmeneniy>
7. Akimova, T.A. (2003). *Teoriia organizatsii*. Moskva.: YUNITI-DANA.
8. Smirnov, E.A. (2003). *Teoriia organizatsii*. Moskva.: INFRA-M.
9. Lafta, Dzh.K. (2003). *Teoriia organizatsii*. Moskva: TK Velbi, Izdatelstvo Prospekt
10. Chalenko, A. (2013, May 28). Gipoteza o sinergii v prirode i ekonomike. *Kapital strany*. Available at <http://kapital-rus.ru/articles/article/232268/>
11. Olianich, D. V. *Zakon sinergii v organizatsii*. Available at http://www.elitarium.ru/zakon_sinergii_v_organizacii/
12. *Tsentr kreativnykh tehnologiy*. Available at <http://www.inventech.ru/lib/glossary/termstr0023/>
13. *Terminologicheskii slovar po betonu i zhelezobetonu*. (2007). Moskva: FGUP «NITs «Stroitelstvo» NIIZhB im. A. A.Gvozdeva.
14. Razumovskiy, O. S. (2005, February). Organitsizm, sinergizm i sotsiobiologiya kak predposylki bikheviologii. *Nauchnaia tsifrovaia biblioteka PORTALUS*. Available at http://www.portalus.ru/modules/philosophy/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1108378330&archive=0216&start_from=&ucat=&
15. Haken, G. (1991). *Informatsiia i samoorganizatsiia. Makroskopicheskiy podkhod k slozhnym yavleniam*. Moskva: Mir
16. *Wikipedia. Sinergetika*. Available at <https://ru.wikipedia.org/wiki/Синергетика>
17. Shevtsova, H. Z. (2012). Sinergetichniy menedzhment yak kontseptsiiia organizovanoi sinergii v upravlinni pidpriemstvamy. *Ekonomika promyslovosti*, 1-2, 202-214. Available at <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/handle/123456789/41438>
18. Eshbi, U. R. (1966, June). *Printsipy samoorganizatsii*, 314-343.
19. Prigozhin, I., & Stengers, I. (1986). *Poriadok iz khaosa: Novyyu dialog cheloveka s prirodoy*. Moskva.: Progress.
20. Kniazeva, E. N., & Kurdiunov, S. P. (2011). *Sinergetika: Nelineinost vremeni i landshafty koevoliutsii*. Moskva: KomKniga.
21. Ursul, A. D. Sinergeticheskiy podkhod k issledovaniuu bezopasnosti. *Elektronnyy zhurnal NOTABENE*. Available at http://e-notabene.ru/nb/article_207.html.
22. *Novaia filosofskaia entsiklopediia* (2010). Moskva: Mysl. Available at <http://iph.ras.ru/elib/0726.html>
23. *Wikipedia. Dialekticheskoe protivorechie*. Available at https://ru.wikipedia.org/wiki/Дialekticheskoe_protivorechie
24. Mantatov, V. V., & Mantatova, L. V. (2003). *Filosofiia ustoychivogo razvitiia. Globalistika. Mezhdunarodnyu mezhdistsiplinarnyu entsiklopedicheskiy slovar*, Moskva: «Raduga». Available at <http://www.webcitation.org/65R3vA56x>

Received 20.05.2016

© Kokoreva O. V., Korchevska L. O.